

Глинська Л.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології МДПУ
імені Богдана Хмельницького

ЕТНОМОВНА СИТУАЦІЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ РЕГІОНІ

Одним з найвизначніших людських витворів, значним надбанням людства й універсальною реальністю суспільного існування є мова. Кожна мова є надбанням певного народу. Вона не лише найпотужніший засіб

спілкування, знаряддя думки, а й дух народу, його історія і водночас необхідна умова існування не лише культури народу, а і його самого. Мова є засобом духовного формування особистості. У ній зафіксовано історичний досвід попередніх поколінь, неповторний менталітет етносу, його духовне надбання. Вона допомагає краще зрозуміти людину в її минулому і сьогоденні.

Мова, крім цього, є важливим засобом консолідації народу. Вона є основою духовного життя народу. Без мови взагалі не може існувати людське суспільство, оскільки вона невіддільна від народу – носія мови.

Мова – це характер народу. У ній відображаються його національні звичаї, побут, нахили. Мова – це ще й історія народу. Від найдавніших часів предки залишали у мові свої глибокі сліди. У мові відображається і пам'ять народу, бо майбутнє виростає з минулого.

Актуальність обраної тематики зумовлена значущістю мови як важливого чинника національної самоідентифікації та етноконсолідуєчим засобом й визначається важливістю на сьогодні додаткового зосередження уваги на проблемі мовного питання в поліетнічному регіоні.

Тенденції етномовного розвитку України, роль мови як етнічного маркера, інтегруюча роль мови у суспільстві, причини та фактори двомовності стали предметом аналізу у працях Л.О Ази, Л.Т.Масенко, М.М. Губогла, Г.М.Захарової.

У роботі ми намагалися з'ясувати особливості етномовної ситуації як складової міжетнічної взаємодії у одному з таких поліетнічних регіонів як Мелітопольщина. У самому Мелітополі та районі проживають представники майже 100 національностей, функціонує 22 національно-культурних товариств. Розмаїттям культур та багатонаціональністю міста зацікавилися представники Ради Європи, які визначили Мелітополь інтеркультурним містом.

Інтеркультурне місто, за визначенням Л.Афанасьєвої, «це спільнота, в якій культурне розмаїття вважається цінною якістю і в якій превалюють принципи взаєморозуміння, взаємної поваги та рівності. Соціальна структура та щоденна взаємодія такої громади – представників різних етнокультурних груп та корінних жителів – визначаються взаємністю, справедливістю, повагою, прийнятністю, розумінням, свободою, розмаїттям, бажанням співпрацювати і мирно співпроживати» [2, с. 4].

При вивченні мовної ситуації її окреслюють як сукупність усіх мов, які використовуються в регіоні для забезпечення комунікації на всіх суспільних рівнях. Якщо на певній території поширені дві або кілька мов, то для дослідження мовної ситуації важливо визначити ступінь поширеності кожної мови, а також їхні оцінювальні характеристики.

Звернемося до емпіричних даних одного з соціологічних досліджень, проведеного за участю автора. Результати опитування показали, що 55,2% респондентів ототожнюють себе з певною національністю за знанням рідної мови. Отже, мова, якій надається перевага, є суттєвою ознакою культурної орієнтації людини, її включенням в певне соціокультурне середовище.

У регіоні добре знають свою мову, за результатами опитування, 83,8% росіян, 80% вірмен, 78,1% українців, 53,8% болгар, 50% чехів, 41,9% кримських татар, 40% греків. Однак, спілкуючись між собою, більшість респондентів віддають перевагу російській мові, зокрема, 99,9% кримських татар, 90,2% греків, 90,0% чехів, 78,6% болгар, 78,1% українців. Українською мовою спілкуються лише 31,9% українців, 14,3% болгар, 10% вірмен, 9,1% чехів, 8,6% кримських татар.

Катастрофічне становище з рідною мовою склалося у караїмів. Чисельність їх незначна і продовжує зменшуватись. Представники старшого покоління, які досконало володіли караїмською мовою, пішли з життя. Тому зараз національно-культурне товариство караїмів приділяють значну увагу відродженню рідної мови.

Відродженню мов національних меншин нині тісно пов'язано з діяльністю національно-культурних товариств. При всіх громадах створені і функціонують недільні школи, що ставлять за мету вивчення рідної мови, історії, культури

У чехів донедавна розмовляли рідною мовою в основному представники старшого покоління, і то більше у спілкуванні між собою. У змішаних сім'ях зараз переходять на спілкування як правило, російською мовою. Молодь значно рідше спілкується рідною мовою, а деякі представники молодого покоління взагалі не володіють рідною мовою. Проте, останнім часом, у зв'язку з розширенням взаємовідносин із Чехією, у окремих представників молоді підвищився інтерес до вивчення чеської мови.

До війни мелітопольські євреї розмовляли на їдиш, але досить часто переходили на спілкування російською мовою. У повоєнні роки рідна мова поступово була забута. І тільки в останнє десятиліття спостерігається повернення до рідної мови.

Болгари, завдяки своїй чисельності, зуміли зберегти рідну мову до нашого часу. Не лише старики, а й представники молодшого покоління добре володіють болгарською мовою і нерідко вживають її у повсякденному спілкуванні. Останнім часом, завдяки постійним взаємовідносинам з Республікою Болгарією, яка відряджає викладачів болгарської мови, налагоджене вивчення болгарської мови майже в усі болгарські села та міста Запоріжжя. Крім того, налагоджене вивчення болгарської мови у двох вищих

навчальних закладах – Мелітопольському та Бердянському педагогічних університетах...

Відродженню національних мов останнім часом приділяють значну увагу і школи м.Мелітополя. Оскільки у багатьох школах навчаються діти різних національностей, організовуються факультативні заняття по вивченню національних мов, історії та культури окремих народів, що проживають на цій території.

Слід відзначити, що мова для більшості молоді не є основним чинником національної самоідентифікації. Більшість з них (54 %) вважає, що можна бути українцем і не розмовляючи українською мовою. Звичайно, мова відіграє значну роль у національному самовизначенні, однак історично склалося так, що в нашому регіоні значущість української мови дещо нижча російської.

У сімейному спілкуванні більшість населення (55,6 %) розмовляє переважно російською мовою. 36,8 % респондентів спілкуються як українською так і російською мовою, залежно від обставин, 22,8 % віддають перевагу українській мові.

І хоча поняття «рідна мова» не завжди відображає реальну мовну поведінку, вона так чи інакше, як зауважує соціолог Л.Аза, залишається значущим етнічним символом та ідентифікатором [1, с.187].

Дещо відмінна етномовна ситуація серед учнів у закладах освіти. Так, рідною українську мову вважають 66,3 % опитаних, російську визнали рідною 27,5 % учнів, а от 1,9 % вважають рідною як російську так і українську.

Слід зауважити, що серед тих, хто не вважає українську мову рідною, 74,7 % вільно розмовляють нею, 18,8 % опитаних розуміють українську мову, але не розмовляють, а таких, що взагалі не розуміють не виявлено.

А от спілкуються учні вдома і на вулиці в основному все-таки російською (81,1 % та 83,5 % відповідно). Українською ж учні спілкуються в офіційно-діловій сфері та в школі (64,1 % та 42,5 % відповідно), а 18,2 % спілкуються в школі російською і українською мовами. Відрадно, що більшість опитаних (76,6 %) бажають покращувати володіння своєю рідною мовою.

Розвинута поліетнічність в даному регіоні звичайно відображається на всій культурі і побуті його жителів. Зрозуміло, що в таких умовах виникають проблеми взаємної адаптації представників різних національностей. Тому посилення міжетнічної взаємодії стає дедалі характернішою рисою нинішнього етапу розвитку українського поліетнічного суспільства. Проте ця тенденція за різних соціальних умов здатна проявитися досить неоднозначно. Вона може виступати однією з необхідних закономірностей здійснення інтеграційних процесів, сприяти формуванню громадянського суспільства, а може виявитися джерелом загострення етнокультурних суперечностей. Тому

для поліетнічного соціуму, який утворює все населення поліетнічного регіону, дуже важливим і по суті головним є збереження миру, взаєморозуміння, високого рівня толерантності, поваги до інших народів і культур, взаємопідтримки і допомоги у розвитку власної культури, мови, традицій.

Саме тому у Мелітопольському регіоні приділяється велика увага формуванню міжкультурної комунікації. Робота, яка проводиться серед учнівської молоді у закладах освіти у межах дослідно-експериментальної роботи за темою «Створення навчально-методичних засад формування у дітей навичок міжкультурної комунікації в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах Запорізької області на 2015-2019 роки» дала свої плідні результати.

Зокрема, щодо вміння знаходити спільну мову з однолітками іншої національності, то кількість таких збільшилася у порівнянні з 2016 роком на 3,3 %, а тих, кому важко було знаходити спільну мову з представниками іншої національності в 2016 році було 4,7 %, а в 2018 стало 1,4 %. Дещо збільшилася й кількість учнів, які хотіли б навчитися вмінню спілкуватися з людьми іншої культури (відповідно 74,2 % в 2016 році та 77 % в 2018). Збільшилася також і кількість опитаних учнів, яким стали відомі особливості культури і мови своєї національності (з 53,9 % до 75,1 % в 2018 році).

Важливо відмітити, що й інтерес до особливостей культури представників іншої національності також зріс. Так, якщо в 2016 році 18,8 % опитаних хотіли б вивчати особливості культури народу, представники якого навчаються з ними, то в 2018 році таких стало уже 27,4 %.. Збільшилася й кількість тих учнів, які зрозуміли, що участь у шкільних міжкультурних заходах зближить людей та допоможе уникнути конфліктів (відповідно 54,7 % в 2016 році та 71,0 % в 2018 році).

Отже для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур недостатньо подолання лише мовного бар'єру. Для цього потрібно подолати бар'єр культурний, адже мова є дзеркалом культури. В ній відображається не тільки реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але й суспільна свідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу. Тому саме взаємовідносини і взаємодія мови і культури відіграють найважливішу роль для удосконалення форм і ефективності спілкування , а їхнім ігноруванням пояснюється багато невдач у міжнародній і педагогічній практиці.

Література:

1. Лариса Аза. Етномовна диференціація в Україні: регіональні особливості. *Культура – суспільство – особистість* / (Ред. Л. Скокова).. К., 2006. С.179-200.

2. Афанасьєва Л.В. Програма «INTERCULTURAL CITIES» як стратегічна модель розвитку українських поліетнічних міст. *Гендер і євроінтеграційні прагнення України. Матеріали міжнародної наукової конференції*. Дніпропетровськ, 2016. С.4-7.